

4. Савельєва В.С. Управління персоналом: навч. посібник / В.С. Савельєва, О.Л. Єськов. – К.: ВД «Професіонал», 2005. – 336 с.
5. Семикін М.В. Мотивація конкурентноспроможності праці теорія і практика регулювання: монографія / М.В. Семикін. – Кіровоград, 2003. – 425 с.
6. Сингалова І. Мотиваційні програми персоналу / І. Сингалова // Справочник кадровика. – 2003. – № 1. – С. 69–73.
7. Соболева В.М. Мотивація трудової діяльності у умовах переходу до ринкової економіки / В.М. Соболева. – К.: Знання України, 2004. – 76 с.
8. Храмов В.О. Основи управління персоналом: навч.-метод. посібник / В.О. Храмов, А.П. Бовтрук. – К.: МАУП, 2001. – 112 с.
9. Сайт журналу «Кадровик» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kadrovik.com>

УДК 336.6

**Н.С. Марушко,
Т.М. Стоколоса**

ФІНАНСОВІ ІНСТРУМЕНТИ УБЕЗПЕЧЕННЯ ПІДПРИЄМСТВА: РЕЗЕРВИ, СУТНІСТЬ ТА МІСЦЕ В СИСТЕМІ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ

Розкриваються можливості фінансових інструментів в забезпеченні підприємств.

Ключові слова: *фінансові інструменти, безпека підприємства, фінансова безпека.*

Раскрываются возможности финансовых инструментов в обеспечении безопасности предприятий.

Ключевые слова: *финансовые инструменты, безопасность предприятий, финансовая безопасность.*

Possibilities of financial instruments in the enterprise securing are exposed in the present paper.

Key words: *financial instruments, security of the enterprise, financial security.*

Постановка проблеми. Забезпечення економічного росту держави повинно базуватись на структурній перебудові суб'єктів господарювання та їх реформуванні, в основі якого є створення адекватної системи управління фінансовою безпекою підприємства. Відсутність такої розвинутої системи в 2008–2009 роках деякою мірою призвело до глибокої кризи в економіці та масового банкрутства

підприємств. Тому на сьогоднішній день актуальною є проблема фінансового оздоровлення і стабільного росту підприємства, вирішення якої можливе при забезпеченні фінансової безпеки суб'єкта господарювання.

Загальновідомо, що рівень фінансової безпеки підприємства досягається при нейтралізації негативних наслідків ризикових ситуацій, у постійному моніторингу за здійсненням фінансово-господарської діяльності та досягненням її ефективності.

В умовах розвитку ринкових відносин підприємницька діяльність неможлива без ризику, проте відсутність останнього, тобто небезпеки настання непередбачених і небажаних для суб'єктів підприємницької діяльності наслідків, певною мірою знижує її динамічність і ефективність. Тому забезпечення конкурентоспроможності суб'єктів господарювання потребує достатньо багатоаспектної «ризиковості», що дозволить кожному з цих суб'єктів обрати відповідний напрям діяльності. Існування ризику та неминучі в процесі розвитку зміни його ступеня виступають, з одного боку, постійною рушійною силою підприємницької діяльності, а з іншого – виникає необхідність забезпечення системи фінансової безпеки підприємства.

При цьому ефективна система аналізу та контролю фінансових резервів підприємства є одним з інструментів, що забезпечує фінансову безпеку суб'єкта господарювання, а також окреслює перспективи його розвитку, його ліквідність та фінансову стійкість, інвестиційну привабливість, кредитоспроможність, і в кінцевому результаті – ринкову вартість. Якісна система фінансового резервування як інструмента забезпечення фінансової безпеки підприємства є фундаментальною основою для подальшого стійкого розвитку суб'єкта господарювання.

Стан дослідження. Проблемам забезпечення фінансової безпеки підприємства в нинішніх умовах присвячено праці О. Барановського [1], І. Бланка [2], Т. Васильців [4], К. Горячевої [5], А. Спіфанова [15] та інших.

Проте, в них окремо не виділяються особливості забезпечення фінансової безпеки суб'єктів господарювання при використанні методів регулювання ризиків (в тому числі й самострахування – резервування). Відсутність практичного досвіду використання типових для світового господарювання методів регулювання ризиків відображається на коректності управлінських рішень, що, без сумніву, гальмує розвиток економічного потенціалу як окремого суб'єкта господарювання, так і економіки держави в цілому.

Метою статті є дослідження сутності поняття фінансових резервів підприємства як інструмента зниження підприємницьких і фінансових ризиків у системі фінансової безпеки підприємства.

Виклад основних положень. Глобалізація світового ринкового господарювання, з одного боку, забезпечує більш інтенсивний ріст капіталу, високу прибутковість інвестицій, а з іншого – вносить додаткові ризики у ведення господарської діяльності, реалізацію інвестиційних та інноваційних процесів. При переході національної економіки до ринкових умов та її інтеграції в систему світового господарювання практична непридатність багатьох попередньо розроблених методів регулювання ризиків створила потребу у вивченні досвіду зарубіжних країн, розробці нових підходів і методик аналізу і контролю ефективності прогнозування і нейтралізації ризикових подій. Це обумовлює проведення комплексного дослідження аналізу і контролю фінансових резервів підприємств як інструмента забезпечення його фінансової безпеки.

Процеси інтернаціоналізації вітчизняного бізнесу, використання міжнародних стандартів обліку та звітності потребують нової кількісної і якісної оцінки господарської діяльності, успішне ведення якої неможливе без ефективної системи забезпечення фінансової безпеки. У свою чергу, передумовою ефективної внутрішньої фінансової безпеки є побудова якісної, адекватної і мобільної системи фінансових резервів як інструмента управління ризиками господарської діяльності підприємства. Визначаючи багатоаспектний характер даної проблеми, який охоплює не тільки дослідження в області аналізу та контролю фінансових резервів підприємства, а й розробки теоретичних положень проблеми ризиків фінансово-господарської діяльності та фінансової безпеки підприємства, в межах нашого дослідження зупинимось лише на визначенні поняття «фінансові резерви» та обґрунтуванні його сутності.

На сьогодні у суб'єктів господарювання виникає гостра необхідність зменшення невизначеності та ризиків у процесі взаємодії з партнерами, інвесторами, контрагентами. Актуальним є створення системи забезпечення фінансової безпеки підприємства, яка дозволяє запобігати загрозам діяльності суб'єктів господарювання від впливу негативних факторів, від виробничих та фінансових ризиків, неплатоспроможності дебіторів тощо. Реалізація на практиці дієвої системи страхування тісно пов'язана з резервуванням виробничих та фінансових ресурсів, що в загальноекономічному значенні означає збереження ресурсів про запас, у резерв (розподіл ресурсів у часі), тобто страхування від ризиків є важливим інструментом підтримки достатнього

рівня фінансової стійкості підприємства, і, як наслідок, забезпечення його фінансової безпеки.

Застосування фінансових резервів підприємства як інструмента зниження підприємницьких та фінансових ризиків може бути розкрито шляхом дослідження еволюції поняття «резерви» з точки зору загальноекономічних, фінансово-господарських проблем функціонування суб'єктів господарювання.

Практичне значення формування резервів може бути розкрито через їх основні функції:

страхування ризиків власників і кредиторів, і, як результат, – забезпечення фінансової безпеки підприємства;

рівномірний розподіл зарезервованих засобів на витрати та формування у фінансовій звітності більш достовірної інформації про фінансовий стан та результати діяльності підприємства;

реальна оцінка активів підприємства.

Поняття «резерв» нині викликає багато дискусій. Автори, які досліджують дане поняття розкривають його сутність відповідно до специфіки своєї галузі знань, окремо в галузі бухгалтерського обліку, контролю, фінансового менеджменту і страхування.

Поняття «резерв» походить від французького *reserve*, що в перекладі означає «запас», або від латинського *reserva* – «зберігати».

Великий економічний словник дає більш ґрунтовне визначення резерву, зазначаючи, що це запас чого-небудь на випадок потреби: «відокремлена частина активів, яка концентрується в резервних (страхових) фондах, – як централізованих, так і децентралізованих – і призначається для покриття непередбачених потреб, витрат для підстраховування ризиків» [3]. Таким чином, резервами вважаються запаси ресурсів, які необхідні для безперервної роботи підприємства. Вони створюються на конкретні цілі у випадку їх необхідності. Резерви можуть бути представлені не тільки в грошових еквівалентах, а й у конкретних матеріально-технічних засобах процесу виробництва, набуваючи форми резервних (страхових) запасів сировини, матеріалів, палива і напівфабрикатів, резервного обладнання, вільних виробничих площ і потужностей. Ці резерви залучаються до виробництва при порушенні графіків постачань засобів і предметів праці, зміни асортименту продукції, наднормативних витратах сировини, матеріалів і палива.

У ширшому значенні резервами вважаються невикористані можливості підвищення ефективності виробництва. Такого поняття «резерви» дотримуються багато авторів. Визначення резервів та виявлення напрямів їх мобілізації є одним з головних завдань економічного

аналізу діяльності всіх господарських ланок. З цього виходить, що резерви як запаси і як можливості підвищення ефективності виробництва – це різні поняття.

Характеризуючи резерви, дослідники виявляли різні аспекти цієї проблеми і вкладали в поняття «резерв» інший зміст, виділяючи їх як особливий об'єкт обліку. Так, Я. Соколов вважає, що «резерви – це накопичення для покриття очікуваних і чітко визначених витрат підприємства» [13].

МСФО 37 «Резерви, умовні зобов'язання і умовні активи» визначає «резерви як зобов'язання з невизначеним часом та сумою» [9]. Таким чином, резервом є приховані, невизначені витрати. Але саме витрати, тому що резервні засоби не можна використовувати на інші цілі, а приховані з тієї причини, що грошові кошти при цьому не витрачаються негайно, а тимчасово, залишаються у розпорядженні підприємства. Тобто реальні витрати виникають у майбутньому внаслідок появи ризику, який виник в господарській діяльності підприємства у даний час. Проте резерв використовується також для покриття реальних витрат, які відображаються у бухгалтерському обліку. Ці витрати можна вважати неявними, оскільки вони пов'язані не тільки з виникненням прямих витрат, а й зі зменшенням активів підприємства. Тому всі види резервів необхідно чітко регламентувати в процесі їх формування та використання.

Положенням (стандартом) бухгалтерського обліку 11 «Зобов'язання» передбачено, що підприємства можуть створювати забезпечення для відшкодування наступних (майбутніх) операційних витрат на [12]:

- виплату відпусток працівникам;
- додаткове пенсійне забезпечення;
- виконання гарантійних зобов'язань;
- реструктуризацію;
- виконання зобов'язань щодо обтяжливих контрактів тощо.

Відповідно до Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 26 «Виплати працівникам» підприємства повинні створювати також забезпечення за виплатами при звільненні. Створюються також забезпечення для відшкодування майбутніх витрат на реструктуризацію, на виплату премій та інших заохочувальних виплат, якщо робота, виконана працівниками у цьому періоді, дає їм право на отримання таких виплат у майбутньому тощо.

Частина цих забезпечень (на виплату відпусток працівникам та виконання гарантійних зобов'язань) створюється за рахунок включен-

ня до собівартості продукції, а частина – за рахунок нерозподіленого прибутку.

Відповідно до Закону України «Про оподаткування прибутку підприємств» [6] підприємство може створювати за рахунок витрат виробництва і обігу наступні резерви:

- на виплату відпускних та виплату винагород за вислугу років, включаючи відрахування на державне соціальне страхування від цих сум;

- на виробничі затрати для підготовчих робіт на підприємствах промисловості з сезонним виробництвом;

- на майбутні затрати на ремонт предметів прокату.

Створення будь-яких інших резервів за рахунок витрат виробництва і обігу чи з віднесенням на валові витрати не дозволяється. Створення ж фондів за рахунок прибутку, що залишається в розпорядженні підприємств, не обмежується.

Разом з тим, аналізуючи процес формування фінансового результату підприємства, необхідно враховувати фінансові та господарські ризики, які виникають у діяльності підприємства та впливають на величину фінансового результату. Отже, на вказану величину в звітному періоді має бути створений резерв, який визнається неявною витратою. Подібний механізм повинен застосовуватися тільки в умовах дотримання принципу безперервної діяльності підприємства, оскільки в протилежному випадку величина ризику звітного періоду дорівнюватиме нулю.

Таким чином, на нашу думку, фінансові резерви є одночасно механізмом формування в бухгалтерському обліку і звітності об'єктивної інформації про фінансовий стан і результати діяльності суб'єкта господарювання (в умовах допущення про безперервність діяльності), джерелом формування яких є витратами (момент визнання і здійснення яких не збігається) та напрям компенсації несприятливих наслідків ризику фінансово-господарської діяльності для забезпечення фінансової безпеки підприємства. Отже, фінансові резерви є економічно обґрунтованим засобом обмеження капіталізації прибутку або його розподілу та служать орієнтиром, перевищення якого загрожує підприємству втратою фінансової стійкості і скороченням масштабів діяльності, тобто впливають на рівень фінансової безпеки підприємства.

У бухгалтерському обліку фінансовий результат (прибуток або збиток) визначається співставленням доходів, отриманих за підсумками діяльності, і витратами, що забезпечили ці доходи. Крім того, необхідно відображати інші позаопераційні доходи і витрати. Величина доходів і витрат звітного періоду, що відображається на рахунках бух-

галтерського обліку, є результатом оцінки відповідних величин, виходячи з інформації, доступної на момент здійснення господарської операції. Проте, присутність ризику в господарській діяльності може відрізнити реальну оцінку доходів і витрат звітного періоду від первинної. Наприклад, реалізація юридичного ризику в межах звітного періоду щодо договору купівлі-продажу може призвести до недійсності останнього, внаслідок чого у суб'єкта господарювання буде відсутнє право на отримання доходу; в умовах існування юридичного права на отримання виручки її фактична сума може відрізнитися від первинної оцінки через неплатоспроможність дебітора; реалізація інших ризиків (наприклад, валютних в умовах тривалого відстрочення платежу) може привести до невизначеності оцінки отриманого активу. Аналогічним первинна оцінка визнаних в обліку витрат може вимагати коригування (наприклад, у результаті наявності технічних або технологічних дефектів при виготовленні реалізованої продукції виникає необхідність післяпродажного ремонту або заміни неякісного товару). Отже, в результаті наявності ризику в господарській діяльності первинна оцінка фінансового результату може не збігатися з його реальною величиною.

Оскільки ризик впливає на фінансовий результат діяльності підприємства, то оцінюючи його в звітному періоді, необхідно порівнювати первинний фінансовий результат з його реальною величиною. Внаслідок цього, відповідно до принципу обачності при формуванні фінансової звітності дана величина повинна бути визнана як витрати, і на цю величину повинен бути сформований резерв.

У процесі здійснення господарської діяльності, на основі аналізу параметрів фінансових і бізнес-ризиків оцінка величини ризику уточнюється, а отже, величина відрахувань у резерв найточніше наближається до величини коригування фінансового результату звітного періоду в майбутньому.

Висновки. Узагальнюючи вищевикладене, зазначимо, що фінансово-господарська діяльність підприємств у сучасних умовах значною мірою пов'язана з невизначеністю умов процесу господарювання, основною передумовою запобігання якої є формування фінансових резервів як одного з інструментів реагування на ризик та забезпечення фінансової стійкості підприємства. Основною ціллю формування таких фінансових резервів є забезпечення фінансової безпеки підприємства та формування джерела компенсації несприятливих наслідків фінансово-господарських ризиків. У зв'язку з цим, у рамках даного дослідження нами сформульовано поняття фінансових резервів підприємства і обґрунтовано його роль та місце в системі фінансової безпеки підприємства. Це дозволить у подальших дослі-

дженнях удосконалити теоретико-методологічні положення обліку, аналізу і контролю фінансових резервів підприємства, що, в свою чергу, підвищить ефективність прийняття управлінських рішень в області формування та використання резервів, а також забезпечить фінансову безпеку підприємства.

1. Барановський О.І. Фінансова безпека / О.І. Барановський; Ін-т екон. прогнозування. – К.: Фенікс, 1999. – 338 с.

2. Бланк И.А. Управление финансовой безопасностью предприятия / И.А. Бланк. – К.: Ника-Центр, Эльга, 2006. – 776 с.

3. Большой экономический словарь / под ред. А.Н. Азрилияна. – М.: Фонд «Правовая культура», 1994. – 734 с.

4. Васильців Т.Г. Економічна безпека підприємництва України: стратегія та механізм зміцнення: монографія / Т.Г. Васильців. – Львів: Арал, 2008. – 386 с.

5. Горячева К.С. Фінансова безпека підприємства. Сутність та місце в системі економічної безпеки / К.С. Горячева // Економіст. – 2003. – № 8. – С. 65–67.

6. Про оподаткування прибутку підприємств: Закон України № 333/94-ВР від 28 грудня 1994 р.

7. Концепція фінансової безпеки України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // www.ufs.com.ua.

8. Кузенко Т.Б. Управление финансовой безопасностью на предприятии / Т.Б. Кузенко // БИЗНЕСИНФОРМ. – 2007. – № 12 (1). – С. 27–29.

9. Міжнародні стандарти фінансової звітності. (МСФЗТМ) 2004/ Фонд комітету з Міжнародних стандартів бухгалтерського обліку (ФКМСБО). – 2007. – Ч. 1. – 1272 с.; Ч. 2. – 1223 с.

10. Папехин Р.С. Индикаторы финансовой безопасности предприятий / Р.С. Папехин. – Волгоград: Волгоградское научное изд-во, 2007 – 16 с.

11. Погосова, М. Ю. Структурно-логічний аналіз поняття «фінансова безпека підприємства» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // www.osvita-plaza.in.ua/index/biblioteka_ekonomika_nauka_j_ekonomika/0-1280

12. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 11 «Зобов'язання» // Офіційний вісник України. – 2000. – № 7. – С. 92.

13. Соколов, Я.В. Основы теории бухгалтерського учета / Я.В. Соколов. – М.: Финансы и статистика. – 2000. – 465 с.

14. Судакова О.І. Стратегічне управління фінансовою безпекою підприємства / О.І. Судакова // Економічний простір. – 2008. – № 9. – С. 140–148.

15. Фінансова безпека підприємств та банківських установ: монографія / [А.О. Спіфанов, О.Л. Пластун, В.С. Домбровський та ін.]. – Суми: ДВНЗ «УАБС НБУ», 2009. – 295 с.

16. Фінансово-монетарні важелі економічного розвитку: в 3т. / за ред чл.-кор. НАН України А.І. Даниленка. – К., 2008.